

Musica Rudolphina

Jiří Carolides, básník renesančních Čech, který skvěle komponoval

Málokterému z českých básníků a hudebníků vrcholné renesance se podařilo uplatnit na císařském dvoře. Jiří Carolides (1569–1612) to dokázal, a navíc neztratil kontakt s měšťanskou společností, ze které vyšel. Jeho hodnost poety laureata, korunovaného básníka, jej předurčovala k účasti na literárních aktivitách vzdělanců na císařském dvoře, zároveň byl však uznávaný ve společnosti českých nekatolických městských intelektuálů. Daleko méně víme o jeho hudebních aktivitách, přestože hudba – a zejména hudba duchovní – jej provázela od mládí a první jeho známý samostatný počín v této oblasti spadá již do doby pražských univerzitních studií.

TEXT — MARTA VACULÍNOVÁ, PETR DANĚK

Mezi císařským dvorem a Novým Městem pražským

Carolidovým otcem, jak napovídá i jeho latinské jméno (Carolides = syn Karla), byl stavitel Karel Mělnický, po němž Jiří zřejmě zdědil i básnické nadání. Mělnický skládal české verše, z nichž některé se zachovaly v synových spisech. Po přípravě na některé z pražských latinských škol vystudoval Jiří Carolides pražskou univerzitu.

Před získáním magisterského titulu absolvoval podle tehdejších zvyků učitelskou praxi na městské škole v Písku. Na rozdíl od většiny svých vzdělaných současníků Carolides nepodnikl žádné cesty za vzděláním a nevíme ani mnoho o jeho cestách po českých zemích. Po magisterské promoci zůstal v Praze až do své smrti. Stal se písařem Nového Města pražského a později také říšským notářem, dvakrát se oženil. Zemřel v poměrně mladém věku 43 let.

Kromě latiny a češtiny ovládal Carolides výborně i němčinu (jeho babička byla původem z Eisenachu), pravděpodobně starou řečtinu a zřejmě také částečně italštinu. Měl bohatou knihovnu, o níž se v závěti praví, že tam byly knihy „latinské, řecké a české“. Některé se dosud zachovaly v Národní knihovně a ve Strahovské knihovně premonstrátů. Pro

Carolida charakteristické jsou jeho blízké vztahy s pražskými tiskaři, počínaje Danielem Adamem z Velešlavína, Jiřím Nigrinem, Jonatou Bohutským z Hranic či Jiřím Závětou. Věnoval jim své básně, a napsal dokonce samostatnou veršovanou chválu tiskařského řemesla.

I když málo cestoval, pěstoval kontakty se zahraničními humanisty, nejčastěji cestou vzájemné výměny dopisů, knih a básní. Od mládí se takto přátelil s altdorfským profesorem Konradem Rittershausenem. Ve svém „nejslavnějším“ období spolupracoval s dvorskými humanisty, nejvíce s Hieronymem Arconatem, účastnil se laureací nových básníků, které pořádal císařský dvorní kaplan a elemosinarius Jacob Chimarrahaeus, a přispíval do příležitostných sborníků pro rudolfínské dvořany. Mezi adresáty jeho básní patřil také polský alchymista Michael Sendivoj či anglická

Dobový portrét z tisku Sophonias propheta (Praha: Jonata Bohutský 1612).

básnířka Johanna Westonia. Svě básně dedikoval i významným českým šlechticům. Řadu literárních přátel měl také mezi intelektuály na Novém Městě, kde celý život bydlel.

Carolides jako básník a překladatel

Přes poměrně krátkou dobu života byl Carolides nesmírně plodný autor, vydal tiskem několik obsáhlých básnických sbírek a velké množství drobných příležitostných básní. Jako *poeta laureatus* byl velmi populární a jiní autoři jej často žádali o průvodní básně k tiskům, aby jim svým jménem dodal lesku. Časem jej v této roli vystřídal mladší Jan Campanus, který jej svou tvorbou zastínil, ačkoli na básnířka nikdy korunován nebyl. Kromě příležitostných veršů byly Carolidovou „specialitou“ krátké básnické útvary, nejčastěji moraližující nebo satirické epigramy. Po

vzoru Bohuslava Hasištejnského napsal obsáhlou veršovanou satiru na soudobou společnost. Náboženská poezie je v jeho díle zastoupena básněmi o prorocích Jonášovi a Sofoniášovi. Zveršoval různé náměty z aktuálního dění, např. o stavbě kostela v Litíči nebo o požáru Jičína. Pro své přátele a pro známé osobnosti vytvořil mnoho básní na jejich osobní hesla (tzv. symbola). Ve své poezii sám sebe prezentuje jako ctnostného mravokárce, přesto místy problemsknou i jiné obrazy z jeho života, zprávy o pitkách, hostinách a podobně. Dochovala se i řada jeho textů, které byly určeny ke zhudebnění.

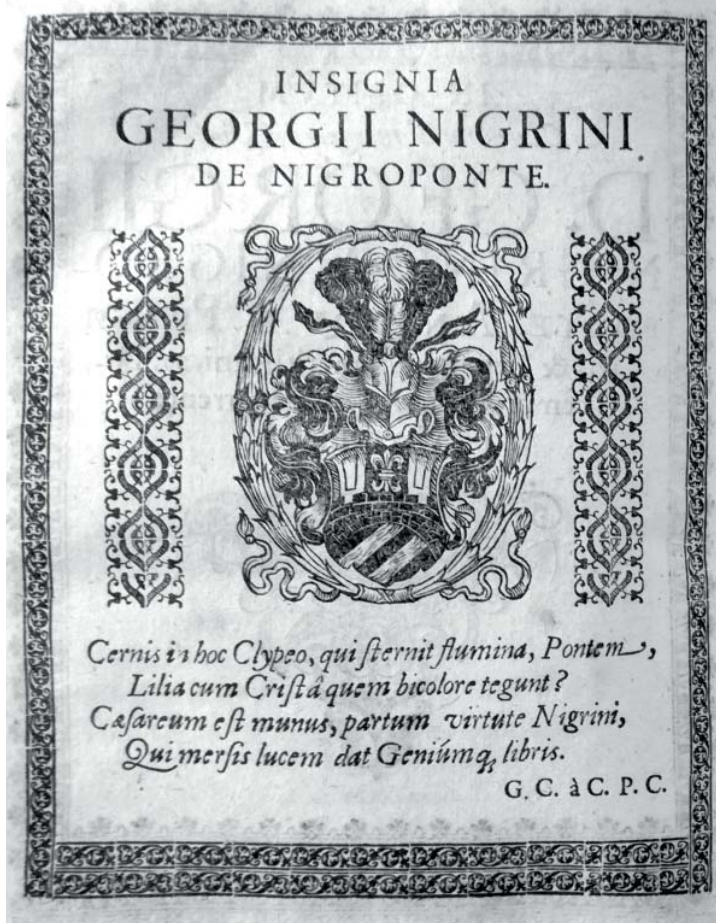
Carolides překládal z latiny do češtiny, a to prózu i verše. Pro útěchu všech trpčících touto nemocí přeložil dílo Wilibalda Pirckheimera *Chlouba podagry*. V latinské a české verzi publikoval pedagogický spis *Præparatio pueritiæ*, jehož součástí

Kdybychom hledali v národnostně, kulturně a sociálně pestré předbělohorské společnosti osobnost, která by svým životem a tvorbou reprezentovala český podíl či přínos k jedinečnosti zvláště jejího rudolfínského období, pak by vzorovým mohl být příběh humanisty, básníka, literáta a skladatele Jiřího Carolida z Karlsperku.

je rovněž dvojjazyčná *Píseň krále Matyáše* a *Spor duše s tělem* podle středověkého *Visio Philiberti*.

Carolides a hudba

Přestože byl Carolides známou osobností v rudolfínských Čechách, nenajdeme v jeho literární tvorbě a ani v reflexích vrstevníků nějaké jednoznačné a významné zmínky o tom, že by byl aktivním hudebníkem, nebo dokonce i sám komponoval. Jestliže se však ponoříme do studia dobových pramenů hlouběji, zjistíme, že jeho vztah k hudbě byl velmi intenzivní a měl podobu i praktického pěstování hudby. Zároveň je zřejmé, že toto umění bylo pro Carolida spojeno s hlubokou zbožností. Z jeho básnické tvorby víme, že měl osobní kontakty s literátskými bratrstvy v řadě českých měst, které byly hlavními nositeli měšťanské předbělohorské hudební kultury.

Sborník epicedií tiskaře Jiřího Nigrina s jeho erbem a básni in insignia, exemplár NK Sd 864 práv. 17.

Vedle těchto zdvořilostních básnických aktivit se dodnes dochovaly v hudebních rukopisech domácí provenience i skladby, které jsou autorsky označeny Carolidovým jménem. Ve sborníku rokycanských literátů jsou s atribucí Carolidovi zapsána moteta *Pane králi všech národů* a dvoudílné *Veselte se křesťané / Protož každý člověče*. V osobitém sborníku motet z majetku literátů v Rakovníku je připsáno dvoudílné pohřební moteto *Cantio funebris*, jehož autorem hudby a nejspíše i textu byl také Jiří Carolides. Výjimečným dokladem Carolidova aktivního vztahu k hudbě je pak soubor hlasových knih, které se dochovaly v Národní knihovně v Praze a podle ex libris pocházejí z Carolidovy knižní sbírky. Jedná se o konvolut dvou tisků a zápisu 18 latinských a českých motet. Tisky označené titulem *Sacrae cantiones cum quinque, sex et pluribus vocibus de festis praecipuis totius anni* (1585, 1588) pocházejí z Norimberku z dílny Kathariny Gerlachové a představují ve své době velmi oblíbenou a úspěšně distribuovanou antologii motet pro celý liturgický rok předních především italských skladatelů tehdejší doby. Carolides byl evidentně prvním majitelem těchto norimberských tisků,

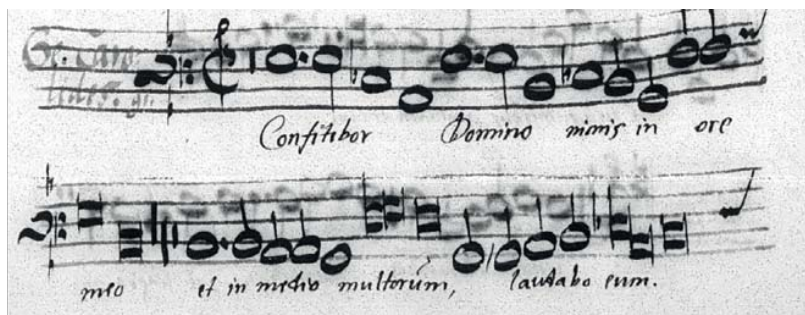
protože si na titulní stranu vepsal vlastnoručně své jméno (Geor: Carolides). Zároveň si k nim nechal přivázat i volné listy s notovou osnou, na které byly poté zapisovány další polyfonní skladby podle výběru a možnosti uživatele konvolutu.

I když je většina těchto skladeb v rukopise zapsána bez označení autora, další komparací s dobovými evropskými prameny lze zjistit, že Jiří Carolides vybíral skladby zajímavé, svým způsobem i reprezentativní, že mu nechyběla schopnost poznat kvalitní a výjimečné dílo. Je evidentní, že upřednostňoval skladby dvojsborové a osmihlasé, které byly na konci 16. století oblíbené, ba až módní. V tomto krátkém výběru najdeme díla kupř. Charlese Luythona, Giovanniho

Croceho, Ruggiera Giovannelliho, Orlanda di Lasso, Dominica Phinota či Christophora Clavia. Mezi autory cizího původu, jejichž skladby jsou zapsány s latinským textem, který je někdy v opisu doplněn i o nový text v češtině, obsahuje rukopisná část konvolutu i dvě osmihlasá moteta, která jsou označena Carolidovým jménem. Jsou to skladby zdařilé a Carolidovo jméno u nich je bezpochyby opět skladatelskou atribucí, protože hned první z těchto skladeb zhudebňuje 30. a 31. verše 109. žalmu *Confitebor Domino nimis in ore meo*, tedy obecně užívaný text. V případě druhého moteta je naopak velmi pravděpodobné, že je Carolides autorem nejen hudby, ale i textu. Jedná se totiž o svatební dvoudílné

Báseň na insignia Jacoba Chimarrhaea ve sborníku motet Francisca Saleho *Salutationes ad beatissimam dei genitricem* (Praha: Jiří Nigrin 1598).

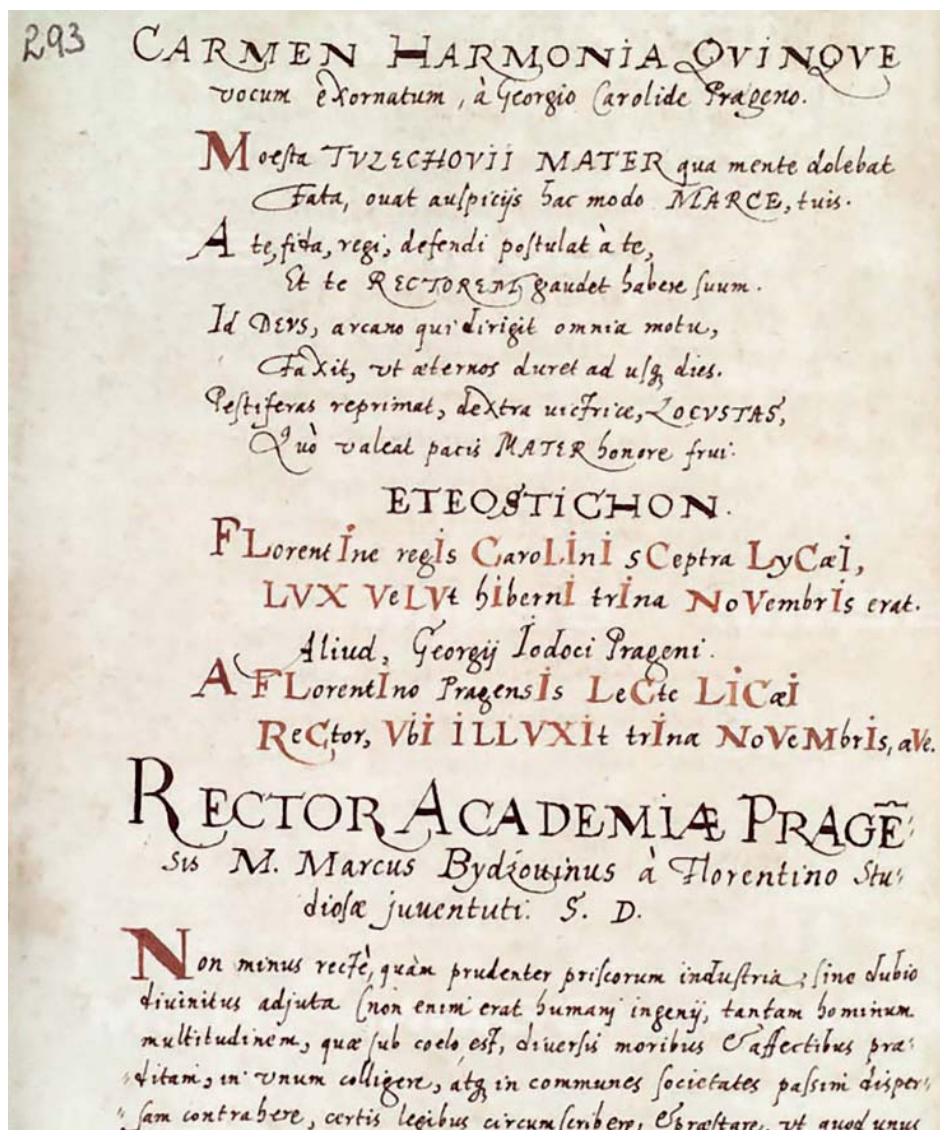
Skladba J. Carolida *Confitebor Domino*.

osmihlasé moteto *Augustine sacros thalami / Tu quoque Elissa*, které vzniklo nejspíše v roce 1598 k příležitosti sňatku Jana Augustina Malinovského z Hlaváčova a Alžběty Písecké (Elysabetha Piscena), kteří žili v Rakovníku. V rukopisném přívažku jsou zachycena i další moteta české proveniencí s texty, které dokládají životnost tradice Jana Husa v rudolfinských Čechách.

Básně o hudbě a hudebnících

Jiří Carolides je i autorem zajímavé úvodní básně v posthumní sbírce významného skladatele vrcholné renesance Jacoba Handla Galla (1550–1591) *Moralia* (Norimberk, Alexander Philipp Dietrich, 1596) *Ad cantorem modulorum Handellii*. Carolides se stýkal i s jinou významnou osobností rudolfinské Prahy, která stála formálně v čele císařské kapely, a tou byl Jacobus Chimarraeus. Tohoto císařského kaplana a elemosinaria oslavil básní *In insignia R. D. Jacobi Chimarraei*, která byla otištěna v úvodu ke sborníku mariánských motet císařského zpěváka Francisca Saleho (1543–1599) *Salutationes ad beatissimam dei genitricem ac Virginem Mariam* v pražské tiskárně Jiřího Nigrina v roce 1598. O podobnou službu, tedy úvodní básně k tisku, požádal Carolida i komponující šlechtic Kryštof Harant (1564–1621) v souvislosti s vydáním svého díla *Putování aneb Cesta z Království českého do Benátek a odtud do země Svaté* (Praha: dědicové Adama z Veleslavína 1608).

Vedle oslavných básní Jiřího Carolida sloužících ke zvýšení prestiže autora či adresáta dedikace určitého tisku jsou dochovány i texty, z kterých je patrné, že byly určeny ke zhudebnění. Patrně nejstarším dokladem činnosti Carolida jako básníka a zároveň hudebního skladatele je pětihlasá skladba k uctění památky mistra Jakuba Kodice. Vznikla v době Carolidových studií na pražské univerzitě. To, že hudba Carolida nepouštěla ani ke konci jeho života, dokazuje skladba *De S. Remigio ad Harmoniam musicam* v jeho poslední básnické sbírce *Sophonias propheta* (1612). Hudební část žádné z nich se však do dnešní doby nedochovala. Jiné Carolidovy básně dokazují jeho aktivní účast na hudebním životě jako člena sboru, složil také epigram nazvaný *Musica*, v němž opěvuje hudbu jako umění, které má sloužit Bohu a zbožné mysli, nikoli Bakchovi

Opis textu první známé Carolidovy skladby v rukopise Liber intimationum Marka Bydžovského z Florentina.

a Venuši. V jiné básni, nazvané *Vita ceu harmonia*, zas přirovnává řád lidského života k dokonalému souzvuku hlasů.

Význam Jiřího Carolida pro českou předbělohorskou kulturu

Kdybychom hledali v národnostně, kulturně a sociálně pestré předbělohorské společnosti osobnost, která by svým životem a tvorbou reprezentovala český podíl či přínos k jedinečnosti zvláště jejího rudolfinského období, pak by zrovňovým mohl být příběh humanisty, básníka, literáta a skladatele Jiřího Carolida z Karlsperku. Oproti mnoha dalším svým vrstevníkům, kteří byli podobného původu, vzdělání či společenského postavení, se mu podařilo prožít jeho nedlouhý život sympaticky aktivně. Jeho básnický talent či dispozice užívat znalosti latiny k tvorbě humanistické poezie ho za jeho života učinily známou osobností, která byla

oceňována nejen v okruhu domácí měšťanské společnosti, ale i v prostředí pražského císařského dvora a české šlechty. Svými kontakty do zahraničí pak překročil běžný rámec života tehdejšího českého měšťana. A znalost *ars musica*, včetně její interpretace i kompozice, ho zařadila mezi spolutvůrce tehdejší hudební kultury. ✖

Téma Jiřího Carolida a jeho postavení v kultuře rudolfinských Čech je autory tohoto článku podrobně zpracováno ve studii, která bude pod názvem Vita ceu harmonia. Jiří Carolides, básník a skladatel mezi císařským dvorem a Novým Městem pražským otištěna v letošních Musicallích, které vydává České muzeum hudby v Praze. Carolidovy skladby naleznete v edici: Dvojsborová moteta rudolfinské Prahy. Antologie osmihlasých motet z českých rukopisů a tisků, ed. Petr Daněk, Martin Horyna, KLP, Praha 2020.